
Kako misliti (ne)enakost

Mitja Sardoč

Problem(i) Robina Hooda

»» Če pustimo ob strani njegovo romanco z Lady Marianne, je med zgodbami o Robinu Hoodu morda najbolj znana tista o njegovem boju z nottinghamskim šerifom. Ta je bil poleg svoje krutosti med ljudmi osovražen predvsem zaradi tega, ker je jemal revnim in dajal bogatim. Robin Hood – vsaj tako pravi legenda – je zaradi prekomernega (in neupravičenega) izkoriščanja revnih jemal bogatim in dajal nazaj revnim. Prav zato velja vse do danes za zaščitnika revnih in izkoriščanih, npr. po njem se imenujeta t. i. »indeks Robina Hooda« /oz. Hooverjev indeks/, ki velja za enega izmed osnovnih indeksov merjenja neenakosti socialno-ekonomskega statusa, ter t. i. »davek Robina Hooda«, s katerim naj bi obdavčili različne finančne transakcije ter s tem povezano omejevanje vpliva finančne industrije.« Kakor je v svojem klasičnem delu *Equality*¹ (1931) izpostavil britanski zgodovinar in družbeni kritik Richard H. Tawney, velja t. i. »načelo Robina Hooda«² (vzeti bogatim in dati revnim) za eno od osnovnih strategij zagotavljanja enakosti.

-
- 1 V tej knjigi, kakor opozarja Alasdair MacIntyre, je Tawney »napadel pogled, da naravna neenakost posameznika upravičuje neenakost bogastva in statusa; v egalitarni družbi bi bilo namreč potrebno – tako je trdil – da raznolikost sposobnosti najbolj uspeva za skupno dobro« (MacIntyre, 1964). Kakor je izpostavil Torsten Husén (1975: str. 16), je R. H. Tawney segregacijo takratnega britanskega šolstva označil za »izobraževalno monstroznost ter veliko nacionalno nesrečo«. Na osrednjo vlogo ideje enakih možnosti v Tawneyevi knjigi *Equality* je opozoril tudi Charles Frankel v članku »Equality of Opportunity« (1971: str. 191).
 - 2 Tukaj v celoti puščam ob strani naslednje razsežnosti redistributivnega scenarija Robina Hooda, in sicer 1) problematiko zasebne lastnine (tisto, kar Robin Hood vzame bogatim in da revnim); 2) status agentov redistribucije (kdo je tisti, ki jemlje, kdo je tisti, ki prejme, kdo je tisti, ki mu je bilo nekaj odvzeto ter zakaj, in v kakšnem razmerju je tisti, ki vzame z obema agentoma) ter 3) naravo

Kljub svoji plemeniti gesti – vsaj za zagovornike egalitarnega liberalizma oz. »egalitarizma srečnega naključja« ter ostalih projektov iz t. i. »levega«³ političnega tabora – odpira analiza tega redistributivnega scenarija (vzeti bogatim in dati revnim) celo vrsto vprašanj ter s tem povezanih napetosti, izzivov in dilem, na katere morajo odgovoriti vse tiste politike, ki imajo kot svoj cilj spopadanje s problematiko družbene neenakosti, in sicer:

- 1) Kateri je osnovni motivacijski impulz redistributivnega scenarija Robina Hooda (je jemal bogatim zaradi prekomernega izkoriščanja revnih (*retributivni impulz*) ali zaradi same revščine revnih (*kompensacijski impulz*));
- 2) Kdo oz. kdaj je nekdo upravičen do pomoči oz. kompenziranja slabšega položaja, v katerem se nahaja (so to zgolj in samo tisti, ki so v položaju neenakosti, za katerega niso odgovorni oz. njihova neenakost ter s tem povezana prikrajšanost ni posledica njihovih izbir oz. dejanj, ali tudi neodgovorni posamezniki, npr. t. i. »leni« surferji⁴);
- 3) Kdo so tisti, od katerih lahko zahtevamo vire ali sredstva, in kdaj jih od nekoga lahko (upravičeno) zahtevamo, ne da bi pri tem (neupravičeno) posegali v njegove pravice, npr. v zasebno lastnino ali osebno svobodo itn.;
- 4) Kje je meja, do katere lahko od nekoga terjamo določene vire ali sredstva oz. do kod je moralno upravičeno, da mu vire ali sredstva jemljemo, npr. vse dokler tudi sam ne postane upravičen do pomoči ali obstaja kakšen drugi prag;
- 5) Katera izmed sredstev ali virov lahko terjamo od posameznikov (vsa ali so med viri oz. sredstvi nekatera, do katerih v okviru procesa redistribucije v nobenem primeru nismo upravičeni oz. za redistribucijo niso primerna);
- 6) Kolikšen naj bo obseg redistribucije, npr. toliko, da so bogati in revni izenačeni (npr. scenarij, kjer so vsi enako revni), ali toliko, da so tis-

političnega sistema oz. družbene ureditve v katerem se ta redistributivni scenarij odvija.

3 Vse teorije, ki jemljejo za svoj ideal t. i. »impulz Robina Hooda«, kakor opozarja John Hardwig (1987), namreč lahko utemeljijo svoja redistributivna prizadevanja samo s sklicevanjem na neko splošno teorijo pravičnosti, ki naj bi pokazala, da v resnici ljudje niso upravičeni do tega, kar imajo v lasti (Hardwig, 1987: str. 49). Kljub temu, kakor je v svoji knjigi *Justice: What's the Right Thing to Do* (2010, 3. poglavje) izpostavil Michael Sandel, je t. i. »scenarij Robina Hooda« (vzeti bogatim in dati revnim) podvržen vrsti – predvsem libertarnih – ugovorov in očitkov.

4 V teoriji »egalitarizma srečnega naključja« prisposoda o »lenem« surferju oz. t. i. »problem malibujškega surferja« ponazarja izbiro posameznika, da kljub svojim sposobnostim ni pripravljen delati oz. za svoje preživetje in dobrobit računa na vire ostalih. Za podrobnejšo predstavitev te prisposode glej npr. Van Parijs (1991, 1995) in Anderson (1999).

ti, ki so v slabšem položaju, nad določenim pragom (t. i. »suficientarni« scenarij);

- 7) Ali naj Robin Hood dela kakšno razliko med tistimi, ki jim pomaga, npr. naj pomaga vsem enako in med njimi ne dela razlik ali prej oz. v večji meri pomaga tistim, ki so na slabšem oz. so najbolj deprivilegirani (t. i. »prioritarni« scenarij)?

S problematiko družbene (ne)enakosti – kakor nakazujejo zgoraj predstavljena zgodba ter nekatera izmed vprašanj, ki jih odpira – je torej nekako tako, kakor je s konceptom človeka, za katerega je Harry G. Frankfurt⁵ opozoril, da ga je »na splošno težko natančno določiti, še težje razrešiti in skoraj nemogoče povzeti« (Frankfurt, 1971). Tudi zaradi tega ostaja problematika družbene (ne)enakosti (vse prepogosto) predmet grobih posploševanj in redukcionističnih poenostavljanj oz. predmet »populistične«, »sentimentalne« ali celo »senzacionalistične« retorike, na katero niso imuni ne njeni zagovorniki in ne njeni kritiki. Kakor izpostavlja Larry Temkin, je v okviru razprav o enakosti namreč »zelo pomembno, da smo jasni o pomenu, kako uporabljamo ta izraz« (Temkin, 2003b: str. 155).⁶ Za zagovornike egalitarizma ter ostalih »emancipatoričnih« projektov (praviloma) t. i. »leve« politične provenience je namreč kritika družbene neenakosti – v veliki meri – stvar političnega bontona, kar zagovornikom libertarne politične teorije in ideologije neoliberalizma pušča nemalo maneverskega prostora. Problematičnost tega trenda, kakor je izpostavil Paul Kelly, je v tem, »da posveča premalo pozornosti tradicionalnim vprašanjem o podlagi temeljne enakosti oz. temu, zakaj nas bi morala enakost na prvem mestu sploh zanimati« (Kelly, 2010: str. 56).⁷ Ne preseñeča torej, da je enakost, kakor opozarja Larry S. Temkin, »med najbolj obširno obravnavanimi ideali, a hkrati tudi med najmanj razumljenimi« (Temkin, 2001: str. 327). Kako sicer razumeti dejstvo, da se (predvsem od sedemdesetih let 20. stoletja dalje) soočamo tudi z vrsto nekakšnih »em-

5 Harry G. Frankfurt je tudi avtor enega izmed t. i. »akademiških bestsellerjev«, in sicer eseja *On Bullshit* (2005), ki je izšel tudi v slovenskem prevodu.

6 Prav zaradi tega Temkin razlikuje med tremi ločenimi pojmovanji enakosti, in sicer omenja 1) enakost kot univerzalnost; 2) enakost kot nepristranskost ter 3) enakost kot primerljivost (Temkin, 2001: str. 328–330). Kakor izpostavlja Michael Walzer, kompleksna enakost pomeni, da »noben položaj državljana na enem področju ali v zvezi z eno družbeno dobrino ne sme spodjedati njegovega položaja v katerem od drugih področij ali v zvezi s kakšno drugo dobrino. Tako je lahko za politično funkcijo izbran državljan X namesto državljana Y, nato pa bosta onadva na področju politike neenaka. Vendar pa bosta na splošno enaka tako dolgo, dokler X-u funkcija ne daje nobene prednosti pred Y-om v kateri koli drugi sferi – boljše zdravstveno varstvo, dostop do boljših šol za svoje otroke, podjetniške priložnosti in tako naprej.« (Walzer, 1983: str. 19.)

7 Slednje vprašanje je tudi nosilna ideja članka Elizabeth Anderson »What is the Point of Equality« (1999).

piričnih« paradoksov, med katerimi izstopajo naraščajoči razkorak med bogatimi in revnimi, vse večje število ljudi, ki živijo pod pragom revščine, ter vse manjši vpliv načela enakih možnosti na socialno mobilnost ter s tem povezani družbeni status posameznikov v primerjavi s podedovanim bogastvom oz. privilegiji »elit«. ⁸ Kako torej misliti (ne)enakost?

Osnovni namen pričujočega prispevka je razjasniti nekatere izmed temeljnih distinkcij, s katerimi se soočamo v okviru razprav o družbeni (ne)enakosti. V uvodnem delu analiziram t. i. »egalitarni impulz«, ki predstavlja osnovno izhodišče »egalitarizma srečnega naključja« oz. egalitarizma nasploh. Sledita predstavitev problematike *narave* neenakosti ter analiza prioritarnizma in suficientarizma kot dveh alternativnih redistributivnih strategij oz. scenarijev spoprijemanja z neenakostjo. Sklepni del opozori na problematičnost redukcionističnega pojmovanja razmerja med neenakostjo in enakostjo. Pričujoči prispevek ima torej namen predstaviti in analizirati posamezne razsežnosti problematike družbene neenakosti, ki v sodobnih razpravah ostajajo ob strani ali v celoti neraziskane. Eden od osnovnih problemov, s katerim se namreč soočamo, ni v tem, da ostajajo različna vprašanja o tej problematiki neodgovorjena, temveč, da nekatera temeljna vprašanja – tudi zaradi samega obsega razprave ter njene disciplinarne razvejanosti – sploh še niso bila zastavljena. ⁹

Egalitarizem

Tako konceptualno kot tudi zgodovinsko, kakor izpostavlja Samuel Scheffler, leži »motivacija za egalitarizem« »v zavezi z določenim idealom družbe: prepričanjem, da morajo biti člani družbe med seboj povezani kot enakopravni« (Scheffler, 2015: str. 2), saj je osnovni cilj egalitarizma – kakor je v knjigi *Spheres of Justice* zapisal Michael Walzer – odprava »aristokratskih privilegijev« kapitalističnega bogastva, birokratske moči ter rasne ali spolne prevlade« (Walzer, 1983: str. xii). Zagovorniki egalitarizma, kakor opozarjata Nils Holtug ter Kasper Lippert-Rasmussen, namreč »sprejmejo posebno interpretacijo predpostavke o moralni enakosti med ljudmi« (Holtug in Lippert-Rasmussen, 2007: str. 2). Osnovna predpostavka egalitarizma je, da ljudje v okolju, kjer so dobrine in priložnosti razporejene enako oz. čim bolj enako, živijo bolje ter da je enaka distribu-

8 Na problem naraščajoče neenakosti je v dokumentarnem filmu *Inequality for All* opozoril tudi nekdanji ameriški državni sekretar za delo (v času prve administracije Billa Clintona, 1993–1997) Robert Reich. Dokumentarni film je dostopen na spletni strani <http://inequalityforall.com>.

9 V tem prispevku puščam ob strani razmerje med neenakostjo, deprivilegiranostjo, izkoriščanjem in revščino. Kljub povezanosti oz. prekrivanju zgoraj izpostavljenih konceptov je njihovo medsebojno razmerje vse prej kot enoznačno ali neproblematično. V nobenem primeru ne gre za razmerje ekvivalentnosti.

cija bolj pravična. Standardni egalitarizem, kakor opozarja Elizabeth Anderson, tako temelji na dveh ločenih premisah, in sicer 1) da je treba ljudem nezasluzeno nesrečo nadomestiti ter 2) da naj nadomestilo zaslužene sreče drugih izhaja iz tistega dela, ki je nezaslužen (Anderson, 1999: str. 290).¹⁰ Tako imenovani egalitarni impulz zagotavljanja enakosti ima torej dve ločeni razsežnosti, in sicer 1) t. i. »pozitivno« razsežnost ter 2) t. i. »negativno« razsežnost zagotavljanja enakosti. Pozitivna razsežnost zagotavljanja enakosti ima za svoj osnovni cilj izenačitev posameznikov glede na razsežnost, ki velja za t. i. »merilo« oz. »valuto« enakosti. Poleg nevtraliziranja okoliščin, zaradi katerih so posamezniki tako ali drugače deprivilegirani oz. so zaradi okoliščin, na katere nimajo vpliva v neenakem položaju, naj bi v okviru te razsežnosti zagotavljali kompenziranje za dejansko neenakost. Negativna razsežnost zagotavljanja enakosti pa ima hkrati namen oz. cilj nevtralizirati, zmanjšati oz. ublažiti ali celo odpraviti prednost, ki naj bi jo imeli posamezniki, ki so nad (arbitrarno) določenim pragom.

Hkrati je treba med zagovorniki egalitarizma, kakor je v svojem predavanju »Equality or Priority« izpostavil Derek Parfit, ločiti dve osnovni različici, in sicer 1) »telično« različico egalitarizma oz. »telični« egalitarizem ter 2) »deontično« različico egalitarizma oz. »deontični« egalitarizem. »Telična« različica egalitarizma zagovarja pozicijo, da je neenakost sama na sebi nekaj slabega oz. da »je samo po sebi slabo, če so nekateri ljudje na slabšem kot drugi« (Mason, 2001a: str. 246), kar Parfit poimenuje *načelo enakosti*. V nasprotju s »telično« različico pa t. i. »deontična« različica egalitarizma neenakosti ne jemlje kot nekaj negativnega na sebi, temveč se temeljni ugovor zoper neenakost primarno nanaša na njeno nepravičnost (ibid.) oz. na različne negativne učinke, ki izhajajo iz neenakosti (*predpostavka o nepravičnosti neenakosti*). Osnovna teza t. i. »deontičnega« egalitarizma je utemeljena na predpostavki, da je odprava neenakosti upravičena samo v primeru, kakor poudarja Parfit, ko le-ta »koristi ljudem, ki so na slabšem« (Parfit, 1997: str. 18). Čeprav je za zagovornike egalitarizma »osnovna vrednota« enakost (Moss, 2014: str. 17), naj bi bilo njihova »osrednja skrb«, kakor v svojem članku »Why Egalitarians Should Not Care About Equality« opozarja Shlomi Segall, neenakost (Segall, 2012: str. 507).

10 Elizabeth Anderson loči med dvema kategorijama ciljev egalitarnih politik, in sicer med 1) negativnimi ter 2) pozitivnimi. Negativni cilj egalitarnih politik oz egalitarne pravičnosti »ni odprava posledic smole iz človeških zadev, temveč končati zatiranje, ki je po definiciji družbeno pogojeno« (Anderson, 1999: str. 288), medtem ko je pozitivni cilj egalitarnih politik »ustvariti skupnost, v kateri so ljudje v enakopravnih medsebojnih odnosih« (ibid.: str. 289). V tem pogledu naj bi sodobne egalitarne politike zapostavile »politične cilje egalitarizma« (Anderson, 2009: str. 288), kar naj bi imelo različne negativne učinke.

Tako imenovani »egalitarni impulz« spoprijemanja s problematiko družbene neenakosti, ki predstavlja osnovno izhodišče »egalitarizma srečnega naključja« oz. egalitarizma nasploh, je torej utemeljen na dveh ločenih predpostavkah, in sicer 1) da posameznik za neenakost, ki je rezultat »naključja«, ni odgovoren oz. da je odgovoren zgolj in samo za tisto neenakost, ki je rezultat njegovih izbir (*predpostavka o odgovornosti za neenakost, ki je rezultat izbire*), ter 2) da je treba posameznikovo neenakost, ki je nezasužena, zmanjšati, nevtralizirati ali celo odpraviti (*predpostavka o kompenziranju neizbrane neenakosti*). Ta impulz problematizira dve ločeni vprašanji, in sicer 1) kaj kompenzirati (*substantivno vprašanje*) ter 2) kako neenakost zmanjšati, nevtralizirati ali celo odpraviti (*vprašanje distributivnih scenarijev*). Prvo vprašanje tako odpira problematiko same *narave* neenakosti, medtem ko drugo vprašanje odpira problematiko distributivnih scenarijev spoprijemanja s problematiko družbene neenakosti.

Narava neenakosti¹¹

Posamezna egalitarna pojmovanja enakosti se med seboj v prvi vrsti razlikujejo predvsem glede na izvor oz. *naravo* posameznih pojavnih oblik neenakosti, in sicer glede na 1) tiste pojavne oblike neenakosti, ki so rezultat okoliščin ter s tem povezanih dejavnikov, na katere posameznik nima vpliva oz. nadzora nad njimi, ter glede na 2) tiste pojavne oblike neenakosti, ki so del posameznikovih izbir. Teoretični kot tudi politični pomen distinkcije med obema oblikama neenakosti je namreč ključna ločnica v sodobni teoriji pravičnosti.¹² Vse od izida Rawlsove knjige *A Theory of Justice* (1971) oz. artikulacije teorije pravičnosti kot poštenosti velja, da se najpomembnejša distinkcija v egalitarnem liberalizmu nanaša na samo *naravo* neenakosti. Kakor je v svoji knjigi *Liberalism, Community and Culture* izpostavil Will Kymlicka, je »razlikovanje med izbirami in okoliščinami pravzaprav popolnoma osrednje za liberalni projekt« (Kymlicka, 1989: str. 186).

11 Za analizo posameznih ugovorov zoper neenakost glej esej Thomasa Scanlona, »The Diversity of Objections to Inequality«, ki je objavljen v knjigi *The Difficulty of Tolerance* (2003, 11. poglavje).

12 Ta distinkcija ima osrednjo vlogo tudi v razpravah o problematiki kulturne različnosti. Npr. ugovori, na katerih je Brian Barry v svoji knjigi *Equality & Culture* (2001) utemeljil svojo kritiko multikulturalizma, se nanašajo na samo naravo kulturne različnosti. Kakor namreč izpostavlja Barry, je poudarjanje ekvivalence med npr. omejitvijo uživanja določene vrste hrane (npr. diabetiki) ter tistimi, ki določene hrane ne uživajo zaradi verskih oz. ostalih svetovno-nazorskih prepričanj, tako moralno nedopustno kakor tudi napačno. Krivično je zato, ker postavljamo enačaj med dvema pojavnima oblikama različnosti, ki nista enaki, ter tako zgrešimo *zmoto o ekvivalenci*, napačno pa zato, ker temeljijo politike kompenzacije posameznih pojavnih oblik kulturne različnosti na predpostavki o njihovi nevoluntaristivačni naravi.

Kljub različnim izpeljavam oz. različicam egalitarnega liberalizma jih namreč združuje skupna ideja, kakor je izpostavil Samuel Scheffler, »da so neenakosti v prednostih, ki jih ljudje uživajo, sprejemljive, če izhajajo iz prostovoljnih izbir, medtem ko so neenakosti, ki izhajajo iz neizbranih lastnosti, okoliščin ljudi, nepravične« (Scheffler, 2003: str. 5) oz. kakor je poudaril Larry Temkin, da »je *nezaslužena* neenakost nepoštena, medtem ko *zaslužena* neenakost ni« (Temkin, 2003a: str. 62). Ta ideja, kakor izpostavlja Shlomi Segall, temelji na predpostavki »da je za posameznika nepošteno, da je v slabšem položaju kot drugi zaradi razlogov, ki so zunaj njegovega nadzora« (Segall, 2008: str. 10) ter da naj se od posameznika upravičeno zahteva, kakor poudarja Andrew Mason, »da nosi stroške (ali dovoli, da uživa koristi) posledic svojega ravnanja, katerih proizvodnja leži znotraj njegovega nadzora, ne pa tudi tistih, katerih proizvodnja je onkraj njega« (Mason, 2001b: str. 763). »Kar se zdi slabo,« opozarja Thomas Nagel v svoji knjigi *Equality and Partiality*, »ni to, da bi morali biti ljudje neenaki v prednostih ali pomanjkljivostih nasploh, temveč da morajo biti neenaki v prednosti ali pomanjkljivostih, za katere niso odgovorni« (Nagel, 1989: str. 71). S teorijo egalitarnega liberalizma Ronalda Dworkina¹³ sta postali vprašanji odgovornosti in izbire,¹⁴ ki sta tradicionalno veljali – kakor je izpostavil G. A. Cohen – za »najmočnejši ideji iz arzenala protiegalitarne desnice« (Cohen, 1989), tudi »osrednji vprašanji v sodobni politični razpravi o distributivni pravičnosti ter v normativnem teoretičnem razmišljanju« (Cappelen, Sorensen in Tungodden, 2006: str. 2).

Osnovno vprašanje, ki se torej odpira, je, »katere dejavnike je treba šteti med okoliščine ljudi in katere je mogoče vključiti znotraj kategorije izbir« (Scheffler, 2005: str. 6).¹⁵ Ali so torej talenti posameznikov oz. njihove sposobnosti lahko legitimni temelj razlik med posamezniki ter s tem povezane neenakosti, saj si nihče, kakor izpostavlja Rawls, »ne zasluži svojih večjih naravnih sposobnosti niti ni upravičen do ugodnejšega zač-

13 Del Dworkinove monografije *Sovereign Virtue* (2000), kjer je njegova teorija enakosti predstavljena, v celoti temelji na njegovih dveh člankih o enakosti, ki sta bila objavljena v reviji *Philosophy & Public Affairs* (1981a in 1981b).

14 V liberalnem taboru je pojmu izbire in odgovornosti sledila še vrsta drugih konceptov, ki so bili do nedavnega izključna domena libertarne, republikanske ali konservativne politične teorije, in sicer problematika odgovornosti (Thompson, 2005); integritete (Philp, 2007); dostojanstva (Kateb, 2011); lojalnosti (Keller, 2007); vrlin (npr. patriotizma) (Soutphommasane, 2012) itn.

15 To pojmovanje distinkcije med danostjo in izbiro ter s tem povezane zahteve po kompenziranju vseh tistih pojavnih oblik neenakosti, nad katerimi posameznik nima vpliva, temelji na predpostavki, da so dejavniki, ki so izven posameznikovega nadzora, v zunanjem odnosu s posameznikovimi izbirami oz. nanje nimajo vpliva. Po tej interpretaciji, kakor opozarja Mathias Risse, »izbira ni povzročena in potemtakem ni vzročne zveze med posameznikovimi okoliščinami, za katere je odgovoren, ter tistimi za katere ni« (Risse, 2002: str. 729).

tnega položaja v družbi. Tisti, ki jim je bila narava bolj naklonjena, kdorkoli že so, lahko pridobijo iz svoje sreče samo pod pogoji, ki izboljšujejo položaj tistih, ki so izgubili« (Rawls, 1971: str. 101–102). Iz perspektive t. i. »egalitarizma srečnega naključja« je neenakost namreč problematična (zgolj in samo), v kolikor je skladna z egalitarno klavzulo »brez krivde ali izbire«¹⁶ (Temkin, 2003a: str. 62), saj naj bi bilo »nepravično in nepošteno«, kakor v svoji knjigi *Inequality* izpostavlja Larry Temkin, »da so nekateri v slabšem položaju kot drugi, ne po lastni krivdi (ali izbiri)« (Temkin, 1993: str. 13).¹⁷

Kljub temu je bil t. i. »egalitarizem srečnega naključja« oz. egalitarizem nasploh deležen tudi številnih ugovorov in očitkov, saj naj bi bila »moralna vrednost enakosti«, kakor v svojem esaju »The Moral Irrelevance of Equality« opozarja Harry G. Frankfurt, »iluzija« (Frankfurt, 2000: str. 89), egalitarizem pa »lažen ideal« (ibid.: str. 90). Tradicionalna kritika je tukaj primarno osredotočena na t. i. »klasični« problem uskladitve zahtev po zagotavljanju enakosti ter neomejevanju svobode posameznika, saj naj bi egalitarizem, kakor izpostavlja Elizabeth Anderson, »v svoji odločenosti, da popravi nepravičnost /...//, napadel našo zasebnost ter otežil osebne vezi ljubezni in navezanosti, ki se nahajajo v središču družinskega življenja« (Anderson, 1999: str. 288). Eden izmed ključnih ugovorov zoper egalitizem je t. i. »ugovor o zniževanju« (*leveling-down objection*), ki enakost lahko zagotovi preko nižanja dobrobiti tistih, ki so na boljšem, s čimer absolutne dobrobiti tistih, ki so na slabšem, ne izboljšamo, zmanjšamo pa sam razkorak med bogatimi in revnimi in tako obe skupini izenačujemo. Kakor so prepričani zagovorniki libertarne politične teorije in ideologije neoliberalizma, je zagotavljanje enakosti praviloma premo sorazmerno povezano z zmanjševanjem posameznikove svobode.¹⁸ Zagotavljanje enakosti skozi politike redistribuiranja naj bi namreč

16 Klavzula »ne po svoji krivdi ali izbiri« ter na njej utemeljeno pojmovanje nezaslužnosti imata dve ločeni razsežnosti, in sicer 1) nezasluženo prednost ter 2) nezasluženo prikrajšanost ter s tem povezano neenakost. Npr. če ima nekdo »naravne« talente ali pa se je rodil premožnim staršem, je to nedvomno nezaslužena prednost, ki jo ima pred ostalimi kandidati v okviru procesa konkuriranja za selektivne družbene položaje. Če imamo kot družba nalogo odpraviti, nevtralizirati ali celo zmanjšati nezasluženo prikrajšanost in zato preko redistribucije in ostalih mehanizmov (posredno) zagotavljamo kompenziranje neenakosti, ali imamo potem tudi dolžnost neposredno nevtralizirati nezasluženo prednost posameznikov?

17 Temkinova klavzula »brez krivde ali izbire« sodi v okvir njegovega pojmovanja »enakosti kot primerljivosti«, ki ga razlikuje od »enakosti kot univerzalnosti« ter »enakosti kot nepristranskosti«. Za podrobnejšo predstavitev te distinkcije ter njene implikacije za razpravo o problematiki družbene (ne)enakosti glej Temkin (2001).

18 Eden izmed »obvodov« okoli napetosti med enakostjo in svobodo – vsaj za zagovornike libertarne politične teorije – naj bi predstavljale enake možnosti kot nekakšen »hibrid« med obema idejama. V tem prispevku ostaja v celoti odprto vprašanje, ali enake možnosti lahko štejejo med egalitarne ideje. Na eni strani imamo namreč tiste, ki enake možnosti ponujajo

ogrožalo dobrobit tistih, ki so na boljšem, saj »nihče nima pravice do nečesa«, kakor izpostavlja Robert Nozick, »za uresničitev česar je potrebna določena uporaba stvari in dejavnosti, do katerih imajo drugi ljudje pravico in pričakovanja« (Nozick, 1974: str. 238). Na t. i. »individualni« ravni – vsaj tako so prepričani taisti kritiki – naj bi politike zagotavljanja enakosti oz. spopadanja s problematiko neenakosti v veliki meri negativno vplivale na odgovornost posameznikov oz. vrline in ostale dispozicije tistih, ki jim pomagajo, ter tako vzpodbujale apatijo, neparticipacijo, brezbriznost oz. naj bi razvijale vsesplošno neodgovornost. Kakor opozarja Elizabeth Anderson, zagovorniki egalitarizma »podpirajo neodgovornost ter spodbujajo parazitiranje lenih na tistih, ki so produktivni« (Anderson, 1999: str. 287).¹⁹ Na t. i. »družbeni« ravni pa naj bi politike zagotavljanja enakosti oz. spopadanja s problematiko neenakosti negativno vplivale predvsem na zmanjševanje same učinkovitosti družbe. Prav zaradi potencialno »negativnih« ali protislovnih učinkov²⁰ redistributivnih egalitarnih politik, nekoherentnosti pozicije samega egalitarizma oz. celo lažnosti ideje enakosti, ki naj bi jo zagovarjal egalitarizem, sta prišla v ospredje dva »alternativna« distributivna scenarija, ki naj bi problematiko družbene neenakosti ustrezneje razrešila.

»Alternativni« distributivni scenariji

Prav zaradi dejstva, kakor je izpostavil Richard Arneson, da lahko za enakost skrbimo »na različne načine iz različnih razlogov« (Arneson, 2002: str. 1), temelji spoprijemanje s problematiko neenakosti na različnih motivacijskih impulzih ter na njih utemeljenih strategijah oz. distributivnih scenarijih,²¹ ki se med seboj ločijo glede na dve osnovni razsežnosti, in sicer

namesto zagotavljanja enakosti, saj naj bi bilo zagotavljanje enakih možnosti manj problematično oz. zahtevno od zagotavljanja enakosti. Na drugi strani pa so idejo enakih možnosti zagovorniki libertarne politične teorije in ideologije neoliberalizma, kakor je v svojem predavanju o enakih možnostih izpostavil T. M. Scanlon, označili za nekakšen »trojanski konj egalitarizma« (Scanlon, 2014, 3. predavanje). Za predstavitev posameznih razsežnosti ideje enakih možnosti glej Sardoč, 2013a, 2013b, 2014.

- 19 Za omejitve »egalitarizma srečnega naključja« oz. njegove omejitve v aplikaciji npr. v zdravstvenem varstvu (zdravljenje bolnikov, ki so oboleli zaradi t. i. »nezdravega življenjskega sloga«, npr. kajenje itn.) glej Segall, 2008.
- 20 Implementacija idealne teorije enakosti – kakor je izpostavil Jonathan Wolff – lahko pravzaprav škodi tistim ljudem, »katerim je bila namenjena v pomoč« (Wolff, 2010: str. 335), saj naj bi predstavljala osnovni problem egalitarizma »nezadostna obravnava vprašanja spoštovanja ter samospoštovanja« (ibid.: str. 336).
- 21 Kompenzacijski programi, ki jih povezujemo z egalitarnim pojmovanjem enakosti, so praviloma utemeljeni na dveh ločenih argumentih, in sicer na 1) z začetnimi pozicijami utemeljenem argumentu (*argument ekvidistance*) ter na 2) z rezultatom procesa za selektivne družbene položaje utemeljenem argumentu (*argument ekvivalence*). Prvi argument je pravzaprav klasičen argument, ki ga povezujemo z egalitarnim pojmovanjem enakosti. Glede na to, da so začetne pozicije posameznikov neenake, so ti kompenzacijski programi primarno usmer-

1) zakaj je neenakost problematična (*motivacijski impulz*); 2) katera razsežnost neenakosti je problematična (*distributivni impulz*). V okviru razprav o spoprijemanju s problematiko neenakosti imamo torej dve ločeni izhodišči, in sicer 1) s položajem povezano izhodišče ter 2) z razliko povezano izhodišče. S položajem povezano izhodišče je usmerjeno v problematiziranje položaja, v katerem se nahajajo tisti, ki so najbolj deprivilegirani. Z razliko povezano izhodišče pa je primarno usmerjeno v problematizacijo razkoraka med tistimi, ki so najbolj deprivilegirani, ter tistimi, ki so na vrhu socialno-ekonomske lestvice. Prav zaradi tega sta bila oblikovana dva alternativna redistributivna scenarija, in sicer 1) prioritiziranjem ter 2) suficientiziranjem.

Prioritarizem

Za razliko od egalitarizma, katerega osnovni cilj – kakor opozarja G. A. Cohen – je v tem, »da se odpravi vpliv distribucije tako na izkoriščanje kakor tudi na srečno naključje« (Cohen, 2011: str. 5), prioritiziranjem na prvo mesto postavlja tiste, ki so najbolj deprivilegirani. Prioritarizem namreč izpostavlja absolutno oz. nerelacijsko stanje posameznika, saj ni pomembno, ali je nekdo na boljšem oz. koliko jih je lahko na boljšem, temveč, kako na slabem so tisti, ki so najbolj deprivilegirani.²² Za prioritiziranjem osrednje vprašanje tako ni v substantivnem vprašanju, »kaj je treba izenačiti«, temveč v izboljšanju položaja tistih, ki so najbolj deprivilegirani, saj naj bi bilo dajanje prednosti tistim, ki so najbolj deprivilegirani, kakor opozarja Shlomi Segall, »bistvo egalitarnega ideala« (Segall, 2010: str. 12). V okviru tega scenarija je pomoč manjši skupini posameznikov, katerih izboljšanje položaja zahteva zajetna sredstva, pomembnejša od pomoči večji skupini posameznikov, ki bi za izboljšanje svojega položaja potrebovala manj sredstev oz. virov.²³ Prioritarizem, kakor opozarja Jeremy Moss,

jeni v zmanjševanje t. i. izhodiščne neenakosti oz. v izenačevanje začetnih pogojev ter v s tem povezano ekvidistanco. Drugi argument, ki ga povezuje s kompenzacijskimi programi, pa je primarno osredotočen na kompenziranje neenakosti, ki so rezultat procesa konkuriranja za selektivne družbene položaje. Prva skupina kompenzacijske programe utemeljuje na moralni arbitrarnosti vseh tistih dejavnikov, ki so izven nadzora posameznika in posameznikom onemogočajo »pošteno« tekmovalje v okviru procesa konkuriranja za selektivne družbene položaje. Na drugi strani pa naj bi druga skupina kompenzacijskih programov zmanjšala, nevtralizirala ali celo odpravila neenakost, ki je posledica oz. rezultat procesa konkuriranja za selektivne družbene položaje.

22 Razlikujemo lahko med 1) kvalitativno in 2) kvantitativno razsežnostjo deprivilegiranosti ter s tem povezano neenakostjo. Kvalitativna razsežnost deprivilegiranosti zaobsega problematiko, ki ima tiste attribute oz. dejavnike, ki jih lahko prištevamo med dejavnike deprivilegiranosti, ki služijo kot legitimna podlaga za redistribucijo, npr. nizek socialno-ekonomski položaj. Na drugi strani pa se kvantitativna razsežnost deprivilegiranosti nanaša na prag, kdaj je določena neenakost zadostna za določitev oz. priznanje deprivilegiranosti.

23 Politike, ki naj bi bile primarno usmerjene v izboljšanje položaja najbolj deprivilegiranih, so

»skrbi absolutna prikrajšanost v primerjavi z relativno prikrajšanostjo« (Moss, 2014: str. 31). Pri prioritarnizmu gre torej za maksimiranje dobrobiti tistih, ki so na slabšem v absolutnem pomenu in ne v primerjavi z ostalimi oz. v relativnem pomenu.²⁴

Suficientarizem

Če je cilj prioritarnizma izboljšati položaj tistih, ki so najbolj deprivilegirani, je osnovno izhodišče oz. t. i. »motivacijski impulz« suficientarizma dvig dobrobiti vseh posameznikov do praga dostojnega življenja. Kakor je v svojem članku »Equality as a Moral Ideal« izpostavil Harry Frankfurt, z vidika moralnosti »ni pomembno, da bi morali imeti vsi enako, temveč da bi vsak moral imeti dovolj« (Frankfurt, 1987: str. 21). Ta scenarij torej ni medsebojno izključujoč z neenakostjo, saj je njegov osnovni cilj izboljšanje statusa vseh tistih, ki so pod določenim pragom dobrobiti. Suficientarizem je neodvisen od obsega neenakosti, razkoraka med bogatimi in revnimi ter števila enih ali drugih. V okviru tega distributivnega scenarija je neenakost tako v celoti legitimen fenomen, v kolikor imajo vsi posamezniki dovolj oz. so nad določenim pragom dostojnega življenja oz. dobrobiti.²⁵ Suficientarizem ima kot svoj osnovni cilj pomagati tistim, ki so deprivilegirani, vendar zgolj in samo do določenega praga, ko naj bi bila njihova dobrobit uresničena v zadostni meri. Osnovni cilj suficientarizma kot t. i. »doktrine zadostnosti« (Frankfurt, 1987: str. 22) torej ni izenačevanje posameznikov oz. zmanjševanje razlik med tistimi, ki imajo, ter ti-

tarča različnih (z učinkovitostjo) povezanih ugovorov, ki jih praviloma lahko ločimo na 1) ugovore kvantitativne narave ter 2) ugovore kvalitativne narave. Ugovori kvantitativne narave praviloma izpostavljajo, da bi npr. sredstva, ki jih namenimo za izboljšanje izobraževalnih pogojev (posredna pomoč) ali pa za dodatno učno pomoč za izboljšanje izobraževalnih dosežkov (neposredna pomoč) najbolj deprivilegiranih učencev, lahko uporabili za izboljšanje znanja večjega števila ostalih učencev. Ugovori kvalitativne narave pa so primarno osredotočeni na izboljšanje kvalitete znanja ter s tem povezanih dosežkov ostalih skupin preostalih učencev. Za ceno zmanjševanja razlik med učenci so torej kompenzacijski programi – v okviru ugovorov takega tipa – neučinkoviti, saj naj bi z istimi sredstvi lahko dosegli, da bi se več učencev (kvantitativni vidik) naučilo boljše (kvalitativni vidik).

24 Prednost, ki naj bi jo namenili tistim, ki so – tako ali drugače – na slabšem, je lahko 1) absolutna ali pa 2) relativna. Po absolutni različici ima dajanje prednosti tistim, ki so – tako ali drugače – na slabšem, vselej prednost pred ostalimi posamezniki oz. skupinami posameznikov, ne glede na učinke teh politik. Relativna različica pa dajanje prednosti tistim, ki so – tako ali drugače – na slabšem pod določenimi pogoji.

25 Vidik pojmovanja dostojnega življenja je možno opredeliti glede na dve ločeni razsežnosti, in sicer: 1) kateri so elementi, ki naj bi bili del dostojnega življenja (*substantivna razsežnost*), ter 2) kako opredelimo prag dostojnega oz. zadovoljivega življenja (*kvantitativna razsežnost*). Medtem ko substantivni vidik pojmovanja dostojnega življenja oz. t. i. »merilo« praga opredeljuje samo *naravo* tega, kaj naj bi bilo dostojno življenje, kvantitativni vidik opredeljuje stopnjo praga posameznih elementov dostojnega življenja. Za predstavitev posameznih nejasnosti, ki jih odpira t. i. »problem praga«, glej Moss, 2014: str. 28–29.

stimi, ki nimajo, temveč zagotavljanje dostojnega življenja posameznikov, ki so deprivilegirani nad določenim pragom.

Razlika med posameznimi distributivnimi scenariji torej ni zgolj oz. izključno v samem načinu redistribucije, temveč predvsem v tem, katera razsežnost problematike družbene neenakosti je pomembna ter kakšno je razmerje med spoprijemanjem z neenakostjo in zagotavljanjem enakosti. Za egalitarizem je osrednje vprašanje v voluntarističnem pojmovanju izbire oz. v posledicah izbire ter odgovornosti posameznika, da nosi »stroške« svojih izbir in odločitev: klavzula »ne po svoji volji ali izbiri« tako ni povezana z zagotavljanjem enakosti, temveč z odpravo neenakosti, ki je rezultat t. i. »(ne)srečnega naključja«. Za egalitarizem je osnovni problem namreč sama *narava* neenakosti in ne njen *obseg* ali pa velikost samega razkoraka med tistimi, ki imajo, ter tistimi, ki nimajo. Za zagovornike egalitarizma vsi posamezniki štejejo enako, medtem ko je za zagovornike prioritarnizma teža posameznikove neenakosti obratno sorazmerna s tem, kako velika je njegova prikrajšanost oz. neenakost. Za suficientarizem pa je osrednji problem v določitvi praga, nad katerim naj bi vsi posamezniki imeli zadosti in bi tako lahko imeli dostojno življenje oz. naj ne bi bili deprivilegirani.²⁶ Tako prioritarnizem kot suficientarizem torej nista namenjena izenačevanju, temveč (v prvi vrsti) izboljšanju dobrobiti tistih, ki so najbolj deprivilegirani (v primeru prioritarizma), ali doseganju določene praga dostojnega življenja (v primeru suficientarizma). Prioritarizem tako kakor tudi suficientarizem namreč v celoti izpusti vprašanje poštenosti oz. razsežnosti zasluge, saj – za razliko od egalitarizma, katerega osnovna distinkcija v zagotavljanju enakosti oz. zmanjšanja ali odprave neenakosti temelji na klavzuli »ne po svoji krivdi ali izbiri« – je njuna temeljna naloga zmanjšati oz. odpraviti neenakost ali dvigniti posameznike nad določen prag. Pri suficientarizmu s tistimi, ki so na boljšem, ni nobenega problema, vse dokler imajo tisti, ki so pod določenim pragom, dovolj.

Vsak izmed predstavljenih distributivnih scenarijev tako postavlja v ospredje eno izmed razsežnosti neenakosti, in sicer egalitarizem naravo neenakosti, prioritarnizem relacijsko vrednost neenakosti, suficientarizem pa absolutno vrednost neenakosti posameznikov. Ti distributivni scenariji oz. ideali, kakor opozarjata Matthew Clayton in Andrew Williams, so namreč »utemeljeni na različnih temeljih, imajo različne posledice in so podvrženi različnim tipom ugovorov« (Clayton in Williams, 2000: str.

26 Tukaj ostaja odprto vprašanje glede same *narave* praga, s katerim suficientarizem določi, kdaj imajo posamezniki zadosti. Je le-ta povezan z dostojanstvom, s samim preživetjem posameznika ali s katerim izmed »perfekcionističnih« idealov dobrega življenja oz. dobrobiti nasploh?

3). To nenazadnje odslikava kompleksnost same razprave o problematiki družbene (ne)enakosti. Egalitarizem, kakor opozarja Norman Daniels, namreč »ni ena ideja, temveč jih je veliko, saj obstaja veliko različnih vrst in stopenj enakosti, ki jih ljudje lahko spodbujajo in še vedno trdijo, da so egalitaristi« (Daniels, 2003: str. 241).

Sklep

Kljub dejstvu, da je družbena neenakost vir številnih problemov, npr. izkoriščanja, zatiranja, diskriminacije, deprivilegiranosti, prikrajšanosti,²⁷ socialne izključenosti ter revščine nasploh, ostaja spoprijemanje z družbeno neenakostjo oz. z njeno zmanjševanje ali nevtraliziranje njenih učinkov vse prej kot enoznačno ali neproblematično. V artikulaciji odgovora na problematiko neenakosti,²⁸ kakor opozarja Francis Schrag, je namreč »precej manj soglasja o tem, kako nanjo odgovoriti« (Schrag, 1995: str. 112), saj spoprijemanje s problematiko neenakosti ni premosorazmerno povezano z zagotavljanjem enakosti. Prav zaradi tega so tudi razprave o družbeni (ne)enakosti v vzgoji in izobraževanju usmerjene v iskanje različnih alternativ. Nedavni pozivi za spremembo pristopa k zagotavljanju pravičnosti v vzgoji in izobraževanju izpostavljajo, da naj se namesto načela izobraževalne enakosti vpelje načelo izobraževalne zadostnosti, ki naj bi bilo ustrežnejše oz. naj bi bilo v zadostni meri pravično (Anderson, Satz, 2007; Brighouse, Swift, 2009).²⁹ V kolikor problematiko družbene neenakosti razumemo kot nasprotje med zagovorom enakosti ter nasprotovanjem le-tej, kakor je v predgovoru knjige *Inequality Re-examined* izpostavil Amartya Sen, »v sami razpravi spregledamo njeno bistvo« (1992: str. ix). V okviru razprav o družbeni (ne)enakosti osnovni problem na-

27 Za podrobnejšo predstavitev problematike prikrajšanosti, glej Wolff in De-Shalit, 2007.

28 Tukaj v celoti ostaja ob strani problematika družbene neenakosti, socialne kohezivnosti ter kompenzacijskih mehanizmov, ki ta razkorak skušajo nevtralizirati, npr. patriotizem. Na empirični ravni je ta fenomen morda najbolj viden v primeru ZDA, kjer patriotizem »lepi skupaj« družbo, ki je zelo oz. vse bolj neegalitarna. Kakor je v svoji knjigi *The Price of Inequality* opozoril Joseph E. Stiglitz povečanje neenakosti nenazadnje ogroža tudi »občutek nacionalne identitete« (2013: str. 10).

29 Tukaj ostaja ob strani problematika razlike med načeloma izobraževalne enakosti ter izobraževalne zadostnosti. Kljub temu velja izpostaviti, da zagovorniki načela izobraževalne zadostnosti – v primerjavi z načelom izobraževalne enakosti – le-tega utemeljujejo na dveh ločenih argumentih, in sicer na 1) argumentu odvečnih stroškov ter 2) argumentu praga pravičnosti. Oba argumenta temeljita na predpostavki, da je izobraževalna enakost kot ideal preobsežna in da je torej zagotavljanje enakosti nepotrebno, saj naj bi »zadostnost« ustrežna oz. naj bi v zadostni meri zagotavljala dostop do ustrezne izobrazbe. V nasprotju z načelom izobraževalne zadostnosti pa t. i. »tradicionalna« kritika neustreznost načela izobraževalne enakosti utemeljuje na treh ločenih argumentih, in sicer 1) na njegovi preambiciozni naravi, ki je povezana z visokimi stroški; 2) na njegovi neučinkovitosti ter 3) njegovi opresivnosti.

mreč ni v tem, kako zagotavljanje enakosti uresničiti, temveč kako ga pravzaprav utemeljiti.

Literatura

- Anderson, E. S. (1999) What is the Point of Equality?. *Ethics* 109 (2), str. 287–337.
- Arneson, R. (2002) Equality of Opportunity. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/equal-opportunity/> (31. 1. 2013).
- Barry, B. (2001) *Culture & Equality*. Cambridge: Polity Press.
- Brighouse, H., Swift, A. (2009) Educational Equality Versus Educational Adequacy: A Critique Of Anderson And Satz. *Journal Of Applied Philosophy* 26 (2), str. 117–128.
- Christiano, T., Christman, J. (ur.) (2003) *Contemporary Debates in Political Philosophy*. London: Blackwell.
- Clayton, M., Williams, A. (ur.) (2000) *The Ideal of Equality*. London: Macmillan Press.
- Clayton, M., Williams, A. (2000) Some Questions for Egalitarians. V Clayton, M., Williams, A. (ur.). *The Ideal of Equality*, str. 1–20. London: Macmillan Press.
- Cohen, G. A. (1989) On the currency of egalitarian justice. *Ethics* 99 (4), str. 906–944.
- Cohen, G. A. (2011) *On the Currency of Egalitarian Justice, and Other Essays in Political Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.
- Daniels, N. (2003) Democratic Equality: Rawls's Complex Egalitarianism. V Freeman, S. (ur.). *The Cambridge Companion to Rawls*, str. 241–276. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, R. (1981a) What is Equality? Part I: Equality of Welfare. *Philosophy & Public Affairs* 10 (3), str. 185–246.
- Dworkin, R. (1981b) What is Equality? Part II: Equality of Resources. *Philosophy & Public Affairs* 10 (4), str. 283–345.
- Dworkin, R. (2000) *Sovereign Virtue*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Frankel, Ch. (1971) Equality of Opportunity. *Ethics* 81 (3), str. 191–211.
- Frankfurt, H. G. (1971) Freedom of the Will and the Concept of a Person. *The Journal of Philosophy* 68 (1), str. 5–20.
- Frankfurt, H. G. (1987) Equality as a Moral Ideal. *Ethics* 98 (1), str. 21–43.
- Frankfurt, H. G. (2000) The Moral Irrelevance of Equality. *Public Affairs Quarterly* 14 (2), str. 87–103.
- Frankfurt, H. G. (2005) *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.

- Hardwig, J. (1987) Robin Hoods and Good Samaritans: The Role of Patients in Health Care Distribution. *Theoretical Medicine* 8 (1), str. 47–59.
- Holtug, N., Lippert-Rasmussen, K. (2007) An Introduction to Contemporary Egalitarianism. V Holtug, N., Lippert-Rasmussen, K. (ur.). *Egalitarianism: New Essays on the Nature and Value of Equality*, str. 1–37. Oxford: Oxford University Press.
- Holtug, N., Lippert-Rasmussen, K. (2007) *Egalitarianism: New Essays on the Nature and Value of Equality*. Oxford: Oxford University Press.
- Husén, T. (1975) *Social Influences on Educational Attainment: Research Perspectives on Educational Equality*. Paris: OECD.
- Kateb, G. (2011) *Human Dignity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Keller, S. (2007) *The Limits of Loyalty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelly, P. (2010) Why Equality? On Justifying Liberal Egalitarianism. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 13 (1), str. 55–70.
- Kymlicka, W. (1989) *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- MacIntyre, A. (1964) The Socialism of R. H. Tawney. *The New York Review of Books*. <http://www.nybooks.com/articles/archives/1964/jul/30/the-socialism-of-r-h-tawney/> (6. 12. 2014).
- Mason, A. (2001a) Egalitarianism and the Levelling Down Objection. *Analysis* 61 (3), str. 246–254.
- Mason, A. (2001b) Equality of Opportunity, Old and New. *Ethics* 111 (4), str. 760–781.
- Moss, J. (2014) *Reassessing Egalitarianism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nagel, Th. (1989) *Equality and Partiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Nozick, R. (1974) *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Parfit, D. (1997) Equality and Priority. *Ratio (new series)* 10(3), str. 202–221.
- Philp, M. (2007) *Political Conduct*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Risse, M. (2002) What Equality of Opportunity Could Not Be. *Ethics* 112 (4), str. 720–747.

- Sandel, M. (2010) *Justice: What's the Right Thing to Do?*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Sardoč, M. (2013a) Enake (izobraževalne) možnosti in družbena neenakost. *Sodobna pedagogika* 64 (2), str. 48–62.
- Sardoč, M. (2013b) Anatomija enakih možnosti. *Šolsko polje* XXIV(5/6), str. 145–159.
- Sardoč, M. (2014) Paradoks(i) enakih možnosti. *Časopis za kritiko znanosti* XLII (256), str. 108–123.
- Satz, D. (2007) Equality, Adequacy, and Education for Citizenship. *Ethics*, 117(4), str. 623–648.
- Scanlon, Th. (2003) *The Difficulty of Tolerance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scanlon, Th. (2013) Equality of Opportunity. *2013 Annual Uehiro Lectures* (3. predavanje). media.podcasts.ox.ac.uk/philfac/uehiro/2013-12-10-philfac-uehiro-scanlon-3.mp4 (3. 8. 2014).
- Scheffler, S. (2003) What is Egalitarianism?. *Philosophy and Public Affairs* 31 (1), str. 5–39.
- Scheffler, S. (2005) Choice, Circumstance, and the Value of Equality?. *Politics, Philosophy and Economics* 4 (5), str. 5–28.
- Scheffler, S. (2015). The Practice of Equality. V Fourie, C., Schuppert, F., Walliman-Helmer, I. (ur.). *Social Equality: On What it Means to be Equal*, str. 21–44. Oxford: Oxford University Press.
- Segall, Sh. (2008) *Health, Luck and Justice*. Princeton: Princeton University Press.
- Segall, Sh. (2012) Why Egalitarians Should Not Care About Equality. *Ethical Theory and Moral Practice*, str. 507–519.
- Segall, Sh. (2013) *Equality and Opportunity*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (1992) *Inequality Re-examined*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Soutphommasane, T. (2012) *The Virtuous Citizen: Patriotism in a Multicultural Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stiglitz, J. E. (2013) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company.
- Tawney, R. H. (1931) *Equality*. London: Allen & Unwin.
- Temkin, L. S. (1993) *Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Temkin, L. S. (2001) Inequality: A Complex, Individualistic, and Comparative Notion. *Philosophical Issues* 11 (1), str. 327–353.
- Temkin, L. S. (2003a) Equality, Priority or What. *Economics and Philosophy* 19 (1), str. 62–87.

- Temkin, L. S. (2003b) Illuminating Egalitarianism. V Christiano, T., Christman, J. (ur.). *Contemporary Debates in Political Philosophy*, str. 155–178. London: Blackwell.
- Thompson, D. F. (2005) *Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business and Healthcare*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Van Parijs, Ph. (1991) Why Surfers Should be Fed: The Liberal Case for an Unconditional Basic Income. *Philosophy and Public Affairs* 20 (2), str. 101–131.
- Van Parijs, Ph. (1995) *Real Freedom for All What (If Anything) Can Justify Capitalism?*. Oxford: Oxford University Press.
- Walzer, M. (1983) *Spheres of Justice*. New York: Basic Books.
- Wolff, J., De-Shalit, A. (2007) *Disadvantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolff, J. (2010) Fairness, Respect and the Egalitarian *Ethos* Revisited. *Journal of Ethics* 14, str. 225–350.